

Súčasná apórie a paradoxy literárnovednej slovakistiky v Slovenskej akadémii vied a v slovenskej spoločnosti

MILAN ŠÚTOVEC

Vedecká rada Ústavu slovenskej literatúry SAV mi ako svojmu predsedovi uložila, aby som pred akademickou obcou ústavu predniesol správu a stanovisko rady k priebehu a výsledkom akreditačného konania, ktorému sa ústav podrobil v druhom štvrtroku tohto roka. Vykonám to celkom stručne a pripojím k tomu svoju vlastnú krátku úvahu, ktorá pôjde aj trošku mimo rozsahu zverenej úlohy.¹

Vedecká rada sa akreditačného konania zúčastnila takým spôsobom a do takej miery, že sa oboznámila s akreditačným spisom, ktorý vypracovalo vedenie ústavu a že ma zmocnila, aby som v mene Vedeckej rady (VR) spis spoluparafoval pred jeho odoslaním na Predsedníctvo SAV; ako predseda VR som sa ďalej zúčastnil procesu navrhovania externých posudzovateľov spisu a spolu s ďalšími internými členmi VR sme sa potom zúčastnili pracovného zasadnutia Akreditačnej komisie 3. oddelenia Predsedníctva SAV pod predsedníctvom Dr. Viktora Krupu, DrSc., ktoré sa konalo v ústave. Pri tej príležitosti sme spolu s p. riaditeľkou podávali členom komisie výklad k jednotlivým bodom akreditačného spisu i námietky k obsahu jeho úradnej osnovy a prezentovali sme písomnú produkciu vedeckých pracovníkov za hodnotené obdobie.

Po oboznámení sa s predbežným i záverečným výsledkom akreditačného konania členovia VR podávali v niekoľkých fázach námety na formulácie odvolania. Stanovisko VR k zníženiu akreditačného stupňa pre ústav bolo a je také, že tento výsledok má len značne vzdialenú súvislosť s konkrétnymi jednotlivými hodnoteniami posudzovateľov i s jeho explikáciou, ako je obsiahnutá v príslušnom liste p. predsedu celoakademickej akreditačnej komisie Dr. Rušina, DrSc. Metodiku akreditácií, kritériá publikačnej činnosti, požiadavky na citácie či na medzinárodnú spoluprácu a napokon i konečné zdôvodnenie výsledku akreditačného konania nepokladá VR za primerané povahy našej vednej disciplíny, nepokladá ich ani za vnútorne konzistentné a kompetentné, a v tejto podobe ich teda nepokladá za prijateľné.

Napriek úsiliu o zmenu hodnotenia a napriek uvedenému meritórnemu stanovisku k jeho výsledku nedá sa však v krátkom čase zmena celkového hodnotenia vedeckej činnosti ústavu očakávať a vedecká rada usudzuje, že tento stav – akokoľvek problematickým spôsobom ho akreditačná komisia nastolila – tvorí predsa len dostatočne inšpiratívny rámec na určité nové uvažovanie nielen o terajších inštitucionálnych rámcoch výskumu literatúry špecificky v SAV, a ešte špecifickejšie v Ústave slovenskej literatúry,

¹ V kratšej verzii prednesené na schôdzi vedeckých pracovníkov Ústavu slovenskej literatúry SAV 28. júna 2004. Tu v plnom znení.

ale širšie: o stave a situácii našej disciplíny, a vôbec o produkcii, šírení, výskume a výučbe literatúry v Slovenskej republike. Prof. Zajac v tejto súvislosti vyslovil presvedčenie o potrebe uceleným spôsobom informovať o situácii širšiu kultúrnu verejnosť i politické kruhy formou memoranda, ktoré by komplexne popísalo situáciu a navrhlo riešenia.

Pred tým však, než takýto text vznikne, bude si nesporne potrebné akosi pro domo ešte raz intencionálne formulovať a zozbierať i sústrediť poznatky o aktuálnom stave slovenskej literárnej kultúry, vrátane vydavateľskej činnosti, štátnej a inej podpory, čitateľskej a literárnokritickej recepcie literatúry, metodiky jej výuky i literárnovedného výskumu. To by, koniec-koncov, malo byť súčasťou našej literárnovednej rutiny a každodennej prevádzky. Možno by popri akademickom interpretovaní textov mohlo byť aj toto explicitnou súčasťou práce na výskume súčasnej slovenskej literatúry, špeciálne v príslušnom oddelení ústavu.

Akreditačné konanie, po ktorom sme boli preradení do kategórie B ukázalo, a to bez ohľadu na jeho problematický metodický a kritériálny rámec, určitý viditeľný pokles vedeckej výkonnosti nášho pracoviska v sledovanom období, a takýto či podobný pokles zaznamenala aj SAV ako celok. To svedčí nielen o našich interných problémoch v Ústave slovenskej literatúry, ale aj o nedobrej situácii slovenskej vedy v SAV i slovenskej vedy ako takej a vydáva to zlé svedectvo aj o našom školskom a vzdelávacom systéme a o školskej, vednej a kultúrnej politike na Slovensku v období po roku 1992.

Náš špecifický a pritom naozaj skutočný problém nie je však podľa môjho presvedčenia iba v akomsi štatistickom, a v tomto zmysle možno len prechodnom znížení výkonnosti a vednej produkcie, ale spočíva už kdesi v hĺbkových filozofických a metodologických problémoch našej literárnej vedy, ktoré dlhodobo vyúsťujú do závažných paradoxov a do určitej situačnej apórie. Stručne a bez detailov povedané, jedna, tá základná, najširšie založená časť slovenskej literárnovednej tradície vo svojej metodologickej a filozofickej výbave historicky obsahovala určitý kultúrohistorický úbežník: výskum literatúry na dnešnom území Slovenska od svojich bio- a bibliografistických počiatkov tesne súvisel s hľadaním a formovaním dejinnej a kultúrnej, a v tom aj jazykovej a neskôr i nacionálnej (v niektorých výskumných aktivitách a smeroch dokonca konfesionalnej) identity najskôr najmä kultúrnych elit, ale vzápätí aj ostatných obyvateľov tohto priestoru. Literárna veda – a myslím tu aj na jej zárodočné i relatívne vyspelé formy – sa od počiatkov vedome zúčastňovala aj procesov, ktoré sa dajú označiť za procesy politické: išlo o procesy duchovného a kultúrneho formovania sa najprv uhorského vlastenectva a jeho vymedzovania sa voči nemeckej kultúrnej identite a politickej či inej supremácii obdobia jozefinizmu; neskôr, v niekoľkých fázach národného obrodovania, išlo o aktívnu účasť na formatívnych procesoch, ktorých cieľom bolo sformovanie slovenskej národnej a kultúrnej identity; v prvej polovici 20. storočia sa potom slovenská literárna veda na jednom svojom krídle implicitne či aj explicitne zapojila jednak do rozporného procesu tvorby československého patriotizmu, a na inom krídle aj do procesov, ktorých finálnym kultúrno-politickým cieľom bolo presiahnutie národnej a kultúrnej identity v identitu národno-štátnu.

Všetkým týmto v zásade kultúrno-politickým alebo aj čisto politickým cieľom slúžila väčšina onoho premenlivého inštrumentária, ktoré mala naša disciplína k dispozícii

od svojich bio-bibliografických počiatkov cez zhl'adúvanie a výskum literárnych „starožitností“, cez romantickú národnú mýtotorbu až po všetky varianty pozitivistických prístupov – od čisto kultúrnohistorického cez sociologizujúci, filozofujúci, estetizujúci alebo psychologizujúci. Výskum literárnych štruktúr – napríklad prozodické výskumy – alebo aj skúmanie biografii tvorivých osobností či zostavovanie literárnych dejepisov mali prakticky 150 rokov vždy to isté spoločné a spoločenské pozadie, a teleologicky boli nasmerované k akémusi predpokladanému kolektívnemu kultúrnemu záujmu: národnému, konfesijnému či neskôr tzv. triednemu. Dôvodom silne prevažujúcej väčšiny aj individuálnych publicistických, kritických či vedných interesov o literatúru bolo dlhodobé najmä úsilie o urýchlenie a dovŕšenie procesov národnej etnogenézy. Pred spoločenskými, intelektuálnymi či politickými elitami tieto a takto ponímané národné, konfesijné či triedne ciele plne legitimovali našu disciplínu v jej postavení disciplíny historickej, spoločenskovednej a najmä vlastivednej. Postavenie týchto disciplín vo virtuálnych projektoch slovenskej vedy bolo úplne centrálné a nespochybniteľné, aj keď to až do roku 1918 nemalo nijaký praktický význam. Umenovedný aspekt našej disciplíny bol dlho len sekundárny.

Táto situácia mala v zásade konzervatívne duchovné parametre, pretože literárna veda sa obracala ku komunitám, nie k jednotlivcom: literatúru chápala v zásade ako nejaký kolektívny produkt, v ktorom individuálny úkon tvorí len dôležitý podiel na takom či onakom spoločnom diele. Vo svojej ideovej podstate liberálne modulovaný modernistický a avantgardistický obrat k výskumu literatúry ako objektu osebe a ako estetickej entite sui generis, obrat k výskumu literárnych štruktúr bol od tretieho desaťročia 20. storočia zároveň obratom k tzv. exaktným metódam, k scientizmu a tým aj k predstavám o poznateľnosti predmetov výskumu. Dnes sa dá povedať, že mnohé z toho, čo v metodológii a metodikách našej disciplíny vidíme ako vedecky podnetné a nosné, čo v jej pokladáme za relatívne exaktné, vyťahuje zároveň literárnu vedu z jej tradičného okruhu vlastivedných disciplín.

Dlhodobé úsilie o takzvané „zvedčenie“ nášho výskumu, mimovoľne, ale nevyhnutne spojené s jeho parcializáciou, ktoré malo svoje pozitivistické, novopositivistické a dokonca i marxistické podoby, má svoj paradoxný a nechcený dôsledok v tom, že literárna veda sa najprv subjektívne iniciatívne vzdala a potom postupne aj objektívne stratila postavenie generátora kultúrno-politických a národno- konfesijné- alebo triedno-identifikačných ideí, avšak do spoločenstva scientistických akademických disciplín prijatá nebola. Tento dlhodobý proces, ktorý môžeme nazvať buď objektívnym vývinom, ale ak chceme aj subjektívne vyvolaným úpadkom, je sprevádzaný a či aj podmieňovaný hľadaním a nenachádzaním nového výmeru bádania, keď pri strate tradičného kultúrnohistorického úbežníka sa už objektívne stráca nielen schopnosť pojmovovo formulovať celistvý zmysel literárnohistorického bádania, ale aj schopnosť inštitucionálne a organizačne ho uchopiť ako plodnú zmysluplnosť. Tak ako sa postupne najprv individualizoval a potom aj atomizoval literárny produkt, atomizoval sa aj jeho adresát a konzument a dnes, keď chýba akýkoľvek dominantný a pojmovovo ujasnený skupinový a či kolektívny záujem, už nie je ani jasné, kto a na čo by tak mal potrebovať napríklad dejiny literatúry: ved' ak to nie je „spoločnosť“, metonymicky zastúpená napríklad „národom“ či „triedou“,

potom jednotliviec, individuum to určite tiež nie je. Niekdajšie veľké a plné kolektívne entity do určitej miery supluje iba entita náhradná, ideovo prázdna a spoločensky dnes tiež málo vážna a vážená – totiž „školstvo“. Postmoderná pojmová relativizácia každého úsilia o zmysluplnosť samostatnej literárnovednej produkcie dáva potom tejto situácii akýsi až hrozivo definitívny rozmer a tvar.

Spoločenské vedomie dnes ovplyvňuje popkultúra a jej ľahko čitateľné formy a prejavy, ktoré sa zaobídu bez špecializovaného výskumu a dodatočnej pojmovej explikácie. Slovenská spoločnosť prostredníctvom svojej politiky preto už len veľmi nerada financuje a oceňuje niečo také, ako je dnes už veľmi nákladný empirický výskum a explikácia literatúry, najmä ak sa tá už sama chce deklarovať iba ako mozaika jednotlivých privátnych výkonov svojich tvorcov a odmieta sa už vidieť ako reprezentandum nejakých národných aspirácií. Spoločnosť dnes vidí literárne umenie predovšetkým ako slabo predajný tovar, nie ako základný kameň národnej kultúry.

Postavenie našej disciplíny v spoločenskom vedomí a potom aj v štruktúre akademickej vedy je teda dnes veľmi nízke. Výskum, ktorý by do určitej miery možno konvenoval niektorým predstavám a definíciám o tom, čo je to veda o literatúre, totiž synchrónny teoretický výskum *literatúry ako takej*, sa nepestuje najmä preto, lebo už z definície a z povahy veci nemá prakticky nijaký spoločenský odbyť, nijaký presah do spoločenského a kultúrneho bytia, a preto ani potrebu pracovníkov. Kultúrnohistorický a kultúrnoantropologický vektor výskumu literatúry bol historicky nahlodaný a potom celkom spochybnený už v prvej polovici 20. storočia. Neskôr ho síce čiastočne resuscitoval nový silný triedno-ideologický záujem, ale s úpadkom, ba vymiznutím tohto záujmu zvetrávajú i spoločenské kultúrnohistorické záujmy vo sfére výskumu literatúry a ich prípadné nové oživenie bude možné iba vo formách, ktoré si dnes neviem dobre predstaviť.

Napriek tomu všetkému si myslím, že je našou povinnosťou nedopustiť ďalšiu spoločenskú i vednú degradáciu našej disciplíny a popri všetkom inom sa usilovať aj o formuláciu integratívnych a perspektívnych vízií. To vidím ako prvoradú úlohu nastupujúcich generácií literárnej vedy aj v našom ústave.

Ešte raz na tému normalizácie

MICHAL GÁFRIK

Keď sa Krasko – na vrchole tvorivých síl – mal vyrovnáť s rozsiahlou a najmä znevažujúcou Hviezdoslavovou kritikou svojej poézie, rozhodol sa reagovať „scela krátko“. Reagovať na podobnú kritiku profesora Zajaca (*O literárnovednej slovakistike po roku 1945*, Slovenská literatúra, 2004, č. 1) „scela krátko“ nemožno. Znamenalo by to buď nereagovať vôbec, prípadne iba poznamenať, že celá podráždená reakcia profesora Zajaca je vyvolaná osobnou urazenosťou z nedostatočného docenenia jeho „odbojových“